

Олександра Михайлівна Геркерова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНЕ ІНШОМОВНЕ СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК СКЛАДНИК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Статтю присвячено теоретичним і практичним питанням методики формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутнього вчителя іноземної мови, зокрема її складнику – професійно спрямованого іншомовного спілкування. Розкрито питання сутності, структури, компонентів і функцій спілкування, міжособистісної взаємодії та діалогічного характеру спілкування суб'єктів. Подано визначення міжособистісної взаємодії, комунікативної компетенції та її зв'язку з теоретико-лінгвістичною компетенцією як складників комунікативно-мовленнєвої компетентності. Розроблено та впроваджено експериментальний комплекс завдань на формування комунікативно-мовленнєвої іншомовної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови та професійно спрямованого іншомовного спілкування.

Ключові слова: комунікативно-мовленнєва компетентність, учитель іноземної мови, професійно спрямоване іншомовне спілкування, міжособистісна взаємодія, комунікативна компетенція, комунікація, спілкування.

Особливого значення в останні десятиліття набуває проблема людського спілкування. У процесі розвитку та еволюції людина проходила різні стадії: «*homo habilis*» (людина прямоходяча, «*homo potens*» (людина уміла), «*homo sapiens*» (людина розумна). Нашу еру, на думку багатьох учених, можна було б назвати ерою людини, яка говорить – «*homo loquens*» оскільки, сучасне суспільство так чи так зайнято переданням або сприйняттям інформації, що передбачає комунікативну діяльність (Немирович, 2012: 65). Розвиток міжнаціональних та міжкультурних зв'язків, творчої ініціативи, глобалізаційних процесів, заснованих на комунікації, спілкуванні між людьми, оскільки реалізація будь-яких планів і намірів людства не можлива без спілкування і взаємодії. У процесі соціального розвитку змінювалися форми спілкування, відповідно до вимог і запитів суспільства, відбувалося накопичення і збагачення людських знань, досвіду. Відповідно до цього змінювалися форми, функції та зміст спілкування як унікального соціального явища. При переході від індустріального до постіндустріального (інформаційного) суспільства в сучасних умовах виникає необхідність подолання комунікативних бар'єрів, насамперед у сфері освіти для отримання доступу до нових інформаційних технологій, основна умова для подолання мовного бар'єру – вивчення чужих мов і переклад. Прискорення і вдосконалення інформаційних процесів призводить до посилення міжнаціональної комунікації і цілеспрямованих взаємовідносин, підвищує стійкість цієї системи.

Б. Ф. Ломов підкреслював, що «...будь-який акт безпосереднього спілкування – це вплив людини на людину, а саме – їхня взаємодія. Процес

спілкування будується як система сполучених актів взаємодії» (Ломов, 2001: 76). Для вчителя іноземної мови спілкування як психолого-педагогічний феномен є засновничим для професійної діяльності. Зрозуміло, що успішність роботи педагога – вчителя іноземної мови – безпосередньо залежить від його комунікативної компетентності, оскільки викладання – це, передусім, спілкування з аудиторією (студентами, учнями). Наявність необхідних комунікативних якостей та вмій є запорукою успішного формування професійної компетентності вчителя іноземної мови.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати і практично апробувати комплекс завдань для формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутнього вчителя іноземної мови, зокрема її складовника – професійно спрямованого іншомовного спілкування.

Започатковуючи дослідження професійного іншомовного спілкування майбутніх учителів іноземної мови, як складники комунікативно-мовленнєвої компетентності, спиралися на наукові положення про формування особистості, про педагогічні функції спілкування, положення і категорії теорії пізнання, вчення зв'язок мови, мовлення і мислення. Психолого-педагогічної основою дослідження стали концепції Л. С. Виготського, О. М. Зарецької, О. О. Леонтєва, І. П. Подласого, С. Л. Рубінштейна, І. І. Риданової та інших про роль, види і функції педагогічного спілкування. Дослідження ґрунтується на сучасних теоріях, які розкривають сутність, структуру і функції спілкування, взаємовідносин та міжособистісної взаємодії (О. О. Бодальов, К. А. Кан-Калик, Е. В. Клюєв, О. О. Леонтєв, Б. Ф. Ломов та ін.),

діалогічний характер спілкування суб'єктів (М. М. Бахтін, А. В. Брушлинський, М. С. Каган, П. Л. Соперта ін.), теорії розвитку особистості в спілкуванні (Б. Г. Ананьєв, О. О. Бодальов, Г. А. Кудрявцева, Б. Ф. Ломова ін.).

У соціальній психології у структурі спілкування виділяються три основних компоненти: комунікативний обмін, взаємодія і сприйняття людини людиною. Все це свідчить про складність структури спілкування та формування компетентності у спілкуванні. У найширшому сенсі комунікативна компетентність визначається як компетентність в міжособистісному сприйнятті, міжособистісній взаємодії. У зв'язку з цим є слушним досвід Великої Британії у галузі викладання англійської мови іноземцям, пов'язаний з гуманістичним підходом. Суть його полягає в тому, що навчальний предмет (іноземна мова) поєднується із почуттями, переживаннями, досвідом і життям учнів.

Гуманістичне навчання має на меті цілісне виховання особистості в інтелектуальному і емоційному вимірах. Основними положеннями гуманістичної освіти в Великій Британії є:

1. Забезпечення навчання таким середовищем, яке сприяло б розкриттю повного потенціалу учня.

2. Зростання особистості і її пізнавальної спроможності – завдання школи. Тому школа повинна мати справу з обома вимірами особистості – когнітивним (інтелектуальним) і афективним (емоційним).

3. Щоб навчання стало більш ефективним, необхідно визнати і широко використовувати емоції учнів.

4. Будь-яка людина, в тому числі і школяр, прагне до реалізації свого потенціалу, і в цьому не слід йому заважати.

5. Мотивуючим чинником у навчанні є пізнання і відкриття самого себе в ході освітнього процесу.

6. Зростання самоповаги учня сприяє його кращому навчанню. З цією метою у процесі навчальних занять необхідно використовувати такий матеріал і таку діяльність, яка б допомагала учневі знаходити в собі та інших людях позитивні риси.

7. Необхідно враховувати також, що кожен студент має власні мотиви та стратегії вивчення іноземної мови (Шаховський, 1995: 53-54).

Дослідники виділяють різні функції спілкування: соціальні, тобто планування та координація колективної трудової діяльності, управління або соціальний контроль (приписи членам суспільства), забезпечення міжгрупової взаємодії; соціально-психологічні функції контакту, ототожнення або протиставлення (суб'єкт спілкується, щоб підкреслити, що він «свій», або навпаки, «чужий») тощо. Види функцій спілкування: пізнавальні, емоційні, виховні функції.

Класи функцій спілкування: інформаційно-комунікативні (пов'язані з переданням і прийомом інформації, пізнанням людьми один одного); регуляційно-комунікативні (регуляція людьми

поведінки один одного, організація спільної діяльності); афективно-комунікативні (визначають емоційну сферу людини). За характером використовуваних у спілкуванні засобів розрізняють мовленнєву комунікацію (письмову та усну), паралінгвістичну (жест, міміка, мелодія), матеріально-знакову (продукти виробництва, образотворчого мистецтва тощо).

Г. П. Щедровицький, зазначає відмінність комунікації і спілкування як процесу. «Комунікація – це значуще (інформативне) спілкування. Тексти комунікації несуть в собі інформацію і змінюються, при зміні ситуації з урахуванням плану майбутніх дій людини. Ось це і є акт комунікації» (Щедровицький, 1994: 105-106). Комунікація націлена на зміну ситуації і подальшу діяльність.

Р. П. Мільруд вважає, що «комунікативна компетенція складається із двох компонентів знань: знання мови і знання як досягти мети комунікації» (Мільруд, 2007: 18). У такому самому руслі розглядають комунікативну компетентність і ряд зарубіжних авторів (Savignon, 1983; Sheils, 1988; Widdowson, 1979). Процес спілкування трактується не тільки як передання і прийом інформації, а й регулювання відносин між партнерами.

Вважаємо, що комунікативна компетенція тісно взаємопов'язана з теоретико-лінгвістичною компетенцією, яка, на думку учених (К. С. Митюшової, Ю. В. Срьоміна та ін.), заснована на знанні основних теоретичних положень про мову як суспільне явище, її зв'язки з мисленням, культурою народу, про виникнення і розвиток мови, співвідношення лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників у розвитку і функціонуванні мови; про системну організацію мови в складній взаємодії усіх її рівнів, структур і одиниць; сучасних напрямів у лінгвістиці і вміння критично їх оцінювати; основних етапів історії розвитку іноземної мови; особливостей функціональних стилів іноземної мови в усній і письмовій формах; основних принципів орфоєпії та орфографії іноземної мови. Комунікативна компетенція є поєднанням мовного, мовленнєвого та соціокультурного складників, а також професійно-комунікативних умінь. Професійно-комунікативні вміння означають знання про сутність, закономірності та особливості спілкування з учнем в умовах навчальної групи і вміння вербального і невербального спілкування для створення комфортної атмосфери взаємодії учителя з учнями та дітей один з одним, а також швидке і точне знаходження комунікативних засобів, адекватних ситуації взаємодії (Митюшова, 2010; Соловійова, 2001; Шаховський, 1995).

Започатковуючи експериментальне дослідження із формування професійно спрямованого іншомовного спілкування вчителя іноземної мови, як складника комунікативно-мовленнєвої компетентності, використано суб'єкт-суб'єктну схему спілкування. Вона передбачає рівність психологічних позицій учасників (обидва – суб'єкти), активності сторін, за якою кожна не тільки відчуває вплив, а й сама в рівній мірі впливає на іншу і визначає

комунікативно-мовленнєву компетентність майбутнього вчителя іноземної мови.

Дослідження проходило на факультеті іноземних мов, майбутніх фахівців у галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 014 «Середня освіта (Мова і література (англійська))». Навчання студентів експериментальних груп (ЕГ) проводилось із використанням експериментального (авторського) комплексу завдань, а студенти контрольних груп (КГ) навчались за нормативною програмою ЗВО.

Було розроблено та адаптовано низку психолого-педагогічних вправ (Рудесташ, 1990; Чистякова, 2005), спрямованих на розвиток у студентів іншомовного мовлення, як:

- 1) засобу комунікації у професійно зумовлених ситуаціях;
- 2) форми існування і вираження мислення;
- 3) допомога студентам змінити структуру свого мовлення і експериментувати з вербальними і невербальними формами і засобами спілкування;
- 4) відпрацювання комунікативних умінь у групі;
- 5) оволодіння навичками висловлювання і прийняття зворотних зв'язків.

Вправи використовувались під час практичних занять з дисципліни «Практика усного та писемного мовлення». Наведемо приклади вправ:

1. Група розподіляється на пари, студенти сідають на підлогу спина до спини і ведуть розмову (діалог) іноземною мовою на заздалегідь обрану тему. Наприклад: «творчість сучасних письменників», «культурно-просвітницька діяльність у школі», «сучасні підлітки та їхні уподобання», «життєві пріоритети молоді» тощо. Тему студенти обирають самі і можуть запропонувати власну. Учасники експерименту намагаються вести розмову (діалог) протягом 5-7 хвилин, потім повертаються обличчям один до одного і діляться враженнями.

2. Діалог (розмова) на теми на зразок попередньої вправи, але один з партнерів сидить, інший стоїть обличчям до нього. Через 5-6 хвилин вони міняють позиції, щоб кожен з них відчув відчуття «зверху» і «знизу». Потім діляться своїми почуттями.

3. Діалог (розмова) на теми з 1 вправи, але учасники не повинні використовувати позавербальні засоби спілкування.

4. Студенти отримують інструкцію: «Обміняйтеся фразами, які починаються словами “I have to” (я повинен), потім замініть у них слова “I have to” (я повинен) словами “I prefer” (я віддаю перевагу), зберігши незмінними інші частини. Потім вислухайте змінені фрази у твердженнях партнера. Поділіться своїми переживаннями. Те саме із фразами, що починаються словами “I can't”

(я не можу). І потім замініть у них “I can't” (я не можу) на “I wouldn't like” (я б не хотів). Поділіться з партнером своїм досвідом і подивіться, чи можете ви відчути свою здатність відмовитися, а не свою некомпетентність або безпорадність. Нарешті, по черзі з партнером скажіть три фрази, що починаються словами “I am afraid, that” (я боюся, що), і потім поміняйте “I am afraid that” (я боюся, що) на “I would like” (я хотів (ла) би), залишаючи інші частини фраз без змін.

По завершенні вправ проводили обговорення, в ході якого студенти мали усвідомити, що слова “I have to” (я повинен), “I can't” (я не можу), “I am afraid, that” (я боюся, що) заперечують їхню здатність бути відповідальним. Змінюючи свою мову, вони можуть зробити крок до підвищення відповідальності за власні думки, почуття і дії.

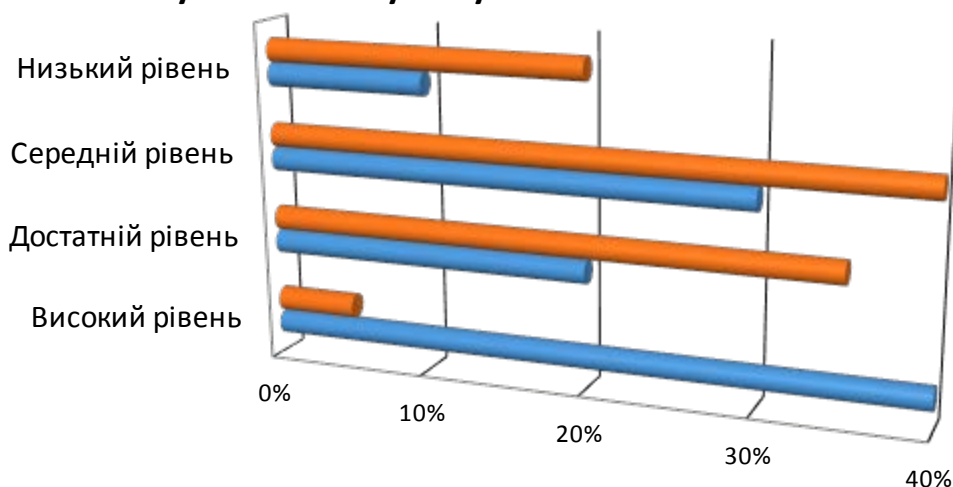
Окрім означених вправ широко використовувались прийоми активного слухання: розвиток думки співбесідника, парафраз, паузи, уточнення, підсумовування сказаного, невербальні сигнали (віддзеркалювання, похитування головою, заохочувальні пози, жести і міміка тощо). Студенти навчались залагоджувати суперечки та конструктивно вирішувати змодельовані конфліктні ситуації. Проводились ділові, словесні та рольові ігри. Зауважимо, що всі вправи проводились виключно іноземною мовою.

По завершенні експериментального дослідження був проведений контрольний зріз знань, у ході якого з'ясувалося, що формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутнього вчителя іноземної мови, зокрема її складникаової – професійно спрямованого іншомовного спілкування в експериментальній групі відбувалося більш ефективно порівняно з контрольною (див. рис. 1).

Результати представлені на рис. 1 свідчать, що високий рівень сформованості професійно спрямованого іншомовного спілкування майбутніх учителів іноземної мови зафіксовано у 40% студентів ЕГ і 5% КГ, достатній – у 20% ЕГ і 35% КГ, середній – у 30% ЕГ і 40% КГ і низький – у 10% ЕГ і 20% КГ. Отримані результати підтверджують ефективність експериментальної методики і доцільність її подальшого розвитку, вдосконалення і впровадження у роботу ЗВО.

Формування професійно спрямованого іншомовного спілкування студента – майбутнього вчителя іноземної мови, є важливим засобом здійснення процесу формування комунікативно-мовленнєвої компетентності. Воно відбувається за допомогою формування складників гуманітарної культури студентів: інформаційної, інтелектуально-емоційної і діяльнісної, що є її базовою основою.

Рівні сформованості професійно спрямованого іншомовного спілкування майбутніх учителів іноземної мови

	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень
КГ	5%	35%	40%	20%
ЕГ	40%	20%	30%	10%

Рис. 1. Рівні сформованості професійно спрямованого іншомовного спілкування майбутніх учителів іноземної мови

Проведене експериментальне дослідження було засновано на засадах особистісно- та компетентісно-орієнтованого, гуманістичного навчання і має на меті цілісне виховання особистості в інтелектуальному і емоційному вимірах. Експериментальне дослідження довело, що формування комунікативно-мовленнєвої іншомовної

компетентності майбутнього вчителя іноземної мови, зокрема її складника – професійно спрямованого іншомовного спілкування, відбувається більш ефективно із застосуванням методів, форм та вправ з розвитку професійно спрямованого іншомовного спілкування, порівняно з нормативною програмою ЗВО.

ЛІТЕРАТУРА

Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М., 2001. С. 242–271.

Мильруд Р. П. Методика преподавания английского языка. English Teaching Methodology : [учеб.пособие для вузов]. 2-е изд., стер. М.: Дрофа, 2007. С. 128 с.

Митюшова Е. С. Формирование профессиональной компетентности учителя английского языка дошкольных учреждений: на основе интегрированного курса: дис. ... к.пед. н.: 13.00.08. Новосибирск, 2010. 205 с.

Немирович О. В. Формирование иноязычной профессиональной компетентности студентов в системе высшего образования: [монография]. М.: МГОУ, 2012. 183 с.

Рудесташ К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика. М.: Прогресс, 1990. 220 с.

Соловьева Э. Б. Формирование профессиональной коммуникативной компетентности будущего учителя иностранного языка: дис. к. пед. н.: 13.00.08. Магнитогорск, 2001. 156 с.

Чистякова М. И. Психогимнастика. К.: Освіта, 2005. 160 с.

Шаховский В. И. Гуманистическая методология обучения иностранному языку в Англии. *ИЯШ*. 1995. № 1. С. 53–54.

Щедровицкий Г. П. Герменевтика: проблемы исследования понимания. *Вопросы методологии*. 1994. № 1–2. С. 105–106.

Savignon S. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice. Mass, 1983. P. 11–16.

Sheils J. Communication in the Modern Language Classroom. Strasbourg, 1988. P. 9–16.

Widdowson H. Teaching Language as Communication. OUP, 1979.

REFERENCES

Chistjakova, M.I. (2005). *Psihogimnastika [Psychogymnastics]*. Kyiv: Osvita [in Russian].

Lomov, B.F. (2001). *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psichologii [Methodological*

and theoretical problems of psychology]. Moscow [in Russian].

Milrud, R.P. (2007). *English Teaching Methodology*, Moscow: Drofa [in Russian].

Mitjushova, E.S. (2010). *Formirovanie professional'noj kompetentnosti uchitelja anglijskogo jazyka doshkol'nyh uchrezhdenij : na osnove integrirovannogo kursa [English preschool teacher's Professional competence development on the basis of the integrated course] Candidate thesis*. Novosibirsk [in Russian].

Nemirovich, O.V. (2012). *Formirovanie inozazychnoj professional'noj kompetentnosti studentov v sisteme vysshego obrazovanija [Students' foreign language professional competence development in the system of higher education]* Moscow; MGOU [in Russian].

Rudestash, K. (1990). *Grupповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика [Group psychotherapy. Psychocorrective groups; theory and practice]* Moscow; Progress [in Russian]

Savignon, S. (1983). *Communicative Competence: Theory and Classroom Practice*. Mass

Shahovskij, V.I. (1995). *Gumanisticheskaia metodologija obuchenija inostrannomu jazyku v Anglii [Humanistic methodology of foreign language teaching in England]. Inostrannye jazyki v shkole – Foreign languages at school, 1, 53-54*

Shedrovicky, G.P. (1994). *Germenevtika: problemy issledovanija ponimaniya [Hermeneutics: reaserch problem of understanding] Voprosy metodologii – Methodology problems, 1-2, 105-106*

Sheils, J. (1998). *Communication in the Modern Language Classroom*. Strasbourg

Solov'eva, J.B. (2010). *Formirovanie professional'noj kommunikativnoj kompetentnosti budushhego uchitelja inostrannogo jazyka [Future foreign teacher's professional competence development] Candidate thesis*. Magnitogorsk [in Russian].

Widdowson, H. (1979). *Teaching Language as Communication*. OUP

Александра Михайловна Геркерова,
кандидат педагогических наук,
доцент кафедры германской филологии
и методики преподавания иностранных языков,
Государственное заведение «Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К. Д. Ушинского»,
ул. Старопортофранковская, 26, г. Одесса, Украина

ПРОФЕСИОНАЛЬНО НАПРАВЛЕННОЕ ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБЩЕНИЕ УЧИТЕЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Статья посвящена теоретическим и практическим вопросам методики формирования коммуникативно-речевой компетентности будущего учителя иностранного языка, в частности ее составляющей - профессионально направленного иноязычного общения. Раскрыты вопросы сущности, структуры, компонентов и функций общения, межличностного взаимодействия и диалогического характера общения субъектов. Даны определения межличностного взаимодействия, коммуникативной компетенции и ее связи с теоретико-лингвистической компетенцией, как составляющих коммуникативно-речевой компетентности. Разработан и внедрен экспериментальный комплекс заданий на формирование коммуникативно-речевой иноязычной компетентности будущего учителя иностранного языка и профессионально направленного иноязычного общения.

Ключевые слова: коммуникативно-речевая компетентность, учитель иностранного языка, профессионально направленное иноязычное общение, межличностное взаимодействие, коммуникативная компетенция, коммуникация, общение.

Alexandra Gerkerova,
Ph.D. in Pedagogy,
Associate Professor of the Department of German Philology
and Methodology of Foreign Languages Teaching,
State institution "South Ukrainian National Pedagogical
University named after K.D. Ushynsky",
26 Staroportofrankovskaya Str., Odessa, Ukraine

PROFESSIONAL COMMUNICATION OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER AS A COMPONENT OF A COMMUNICATIVE COMPETENCE

The article deals with the theoretical and practical issues concerning a future foreign language teacher's communicative competence development, in particular, its component - professionally aimed foreign language communication. The article discusses the essence, the structure, the components and the functions of

communication, interpersonal interaction and the dialogical nature of communication. The interpersonal interaction, the communicative competence and its connection with the theoretical-linguistic competence as the components of the communicative competence are defined. An experimental set of tasks aimed at the communicative competence development was developed and implemented. The use of exercises for development of professionally aimed foreign language communication proved to be effective

Keywords: *communicative speech competence, foreign language teacher, professionally directed foreign language communication, interpersonal interaction, communicative competence, communication, communication.*

Подано до редакції 02.11.2018 р.
